

Adressavisa 2/8. 1950

Professor Keilhaus historier om Hamar - Elverum 1940

AV DIREKTØR LORENTZ VOGT

Professor Keilhaus tale ved bautaustenens avsløring på Elverum foreligger nå trykt i Samtidens hefte for juni måned. Han har, forteller han, prøvet å gi et nytt kapittel av «det norske folks liv og historie i vår egen tid». Det har tidligere hendt, at visse deler av den historie har måttet omarbeides. Det gjelder i høyere grad hans nye.

Jeg skal ta enkelte avsnitt av vesentlig betydning.

Professor Keilhau reiser spørsmålet om hvorfor Elverum ble valgt og ikke Lillehammer:

«Det spørsmål kan dog reises om ikke Lillehammer ville vært et like naturlig valg. Elverum ligger jo nokså nær den svenske grense, samtidig som stedets forbindelse med havet både er lang og tungvint. Fra Lillehammer derimot går jernbanen i rela-

tivt rett linje til Andalsnes, som enda måtte formodes å være en åpen havn, og hvor det under enhver omstendighet ville vært lett å etablere forbindelse med den britiske flåte. Det viste seg jo også noen få dager senere, at nettopp Andalsnes ble landingsstedet for de allierte hjelpetropper».

Denne geografiske betraktning er riktig. Valget av Elverum og ennå mere Kongens og Regjeringens fortsatte ferd til Trysil peker mot Sverige. Lillehammer ville ha pekt mot Andalsnes. Men det var Regjeringens hensikt å gå til Sverige, hvis man ikke kom til en overenskomst med tyskerne. Dette fremgår klart og tydelig av forskjellige uttalelser bl. a. av følgende av statsminister Nygaardsvold på Elverum (Stortingstidende 750, annen spalte):

«Men jeg må tilstå, at etterat jeg har opplevet, at vi skulle få en kuusinen-regjering her i landet er jeg stemt for at selv om den norske regjering må gå over i Sverige, så får vi forsøke å holde regjeringens navnnet oppe. Det kan kanskje hende, at det ikke blir så mye praktisk arbeid å gjøre, men vi får holde navnet og regjeringstaken oppe og vente på bedre tider».

Hambro uttalte videre under forutsetning av, at man ikke fikk en avtale med tyskerne: (Stortingstidende side 753 første spalte):

«Og som statsministeren var inne på — hvis det skulle vise seg, at det er umulig for denne regjering, som er landets lovlige regjering å

komme i den kontakt hvori den skulle komme med makt-haverne i øyeblikket, har den åpen adgang til å bevare Regjeringen og derigjennom det internasjonale symbol på Norges uavhengighet og selvstendighet, den eneste regjering som har en internasjonal bemyndigelse og fullmakt til å opptre, selv om den sitter i fremmed land».

Med fremmed land menes her Sverige. Det fremgår såvel av henvisningen til statsminister Nygaardsvolds uttalelse som av Hambros ord like forut:

«Og når Stortingets president i samråd med Regjeringen anbefalte Hamar som stedet for oss var det også med den tanke at man kunne evakuere og sette over».

Keilhau fremhever at den geografiske forskjell mellom Lillehammer og Elverum er interessant. Men konklusjonen er enkel: Man siktet ikke på å forene seg med Storbritannia men på eventuelt å gå over til Sverige. Han beviser for så vidt det motsatte av hva han har ønsket.

Noe lignende gjelder hans be-

• Fortsatt 5. side, spalte 6.

101464

Professor Keilhaus historier

Fortsett fra 3. side.

handling av den såkalte Elverumsfullmakt.

Etter en del forberedende uttalelser faller replikkene som følger (Stortingstidende side 749):

«Presidenten (Hambro):

Presidenten har altså foreslått, at Stortinget bemyndiger Regjeringen til, inntil det tidspunkt kommer da Regjeringen og Stortingets presidentskap etter konferanse innkaller Stortinget til neste ordinære møte, å varetå rikets interesser og treffe de avgjørelser og beføyelser på Stortingets og Regjeringens vegne som ansees påkrevet av hensyn til landets sikkerhet og fremtid.

Førre: Jeg vil spørre hvilken hjemmel man har i grunnloven for en sådan beslutning. Jeg går ut fra at den er der, men jeg vil gjerne spørre hvilken paragraf det er.

Stray: Det gir seg av seg selv, for vi har en bestemmelse om at Regjeringen kan gi provisoriske anordninger i det tilfelle Stortinget ikke er samlet. Det er den samme fullmakt vi gir nå.

Førre: Hvis Regjeringen har den fullmakt behøver den ikke en ny.

Getz: Fullmakten ligger i situasjonen, vi kan ikke granske etter paragrafer.

Presidenten: Det er en helt riktig bemerkning, og Stortinget bekrefter alene ved sin beslutning den generelle adgang til å gi provisoriske anordninger som Regjeringen har i den tid da Stortinget ikke er samlet.

Det kan ikke sees av det stenografiske referat, at det er foretatt noen votering. Det so-

rekommer meg dog å være nok så likegyldig. Hadde man den gang tillagt saken den vekt, som senere er skedd, ville dette dog sikkert ha funnet sted. Har Hambro brukt klubben — hva Keilhaus uvisst med hvilken hjemmel antyder — kan det i alle fall ikke være funnet sted før debatten var slutt og må da ha inkludert, at beslutningen alene bekreftet den alminnelige fullmakt Regjeringen alltid har, når Stortinget ikke er samlet. På Elverum var det nødvendig å få dette bekreftet, da Stortinget ikke ble oppløst men forble samlet.

Den generelle fullmakt — Grunnlovens § 17 — har følgende ordlyd:

«Kongen kan gi og oppheve anordninger, der angår Handel, Told, Næringsveie og Politikk, dog må de ikke stride mot Konstitusjonen og de av Stortinget givne love. De gjelde provisorisk til neste Storting».

§ 17 går ganske langt, men har dog sin absolutte begrensning.

Av særlig interesse til belysning av hvor liten vekt man dengang la på beslutningen er professor Keilhaus opplysning om, at da Regjeringen på Tromsø utsendte et nummer av Lovtidende var beslutningen ikke medtatt. Da der ble foretatt et opptrykk i august av samme lovtidende var den heller ikke medtatt. Da tok Keilhaus, som ikke hadde vært på Elverum og ikke kjente det stenografiske referat initiativet til å få inn «Elverumsfullmakten» i Lovtidende. Arsaken var, at der måtte skaffes hjemmel for å oppnå de britiske myndigheters anerkjennelse av Norges Banks virksomhet i London. Det viser seg også, at det er professor Keil-

haus som ut fra senere inntrådte begivenheter har laget den fortolkning, som dog ikke kunne opprettholdes ved friggjøringen, at Stortinget ikke kunne sammenkalles ved friggjøringen, at Stortinget ikke kunne sammenkalles uten Regjeringens medvirkning. Alt dette skjedde over fire måneder etter Elverumsmøtet. Det er det man kaller etterpåklokskap. Professor Keilhaus opplysninger er meget interessante. De beviser bare det motsatte av hva han ønsker.

For øvrig foregikk der på Elverum to vesentlige ting: Hensettingen til ministeriet Nygaardsvold om å bli stittende med rett til å supplere seg. Denne side av møtet er korrekt gjengitt av professor Keilhaus. Den ga ministeriet Nygaardsvold den faste parlamentariske basis, som burde spart den fra angrep såvel fra Quidstings som fra Kretzens side. Et enstemmig Storting hadde uttalt, at det ikke ønsket noen ny Regjering. Det er denne beslutning og ikke den såvel i formel som reel hensende omvistelige «Elverumsfullmakten» som ga Nygaardsvolds regjering dens basis.

Det annet som skjedde på Elverum var beslutningen om å søke forhandlinger med tyskerne for å oppnå den danske ordning.

Her er de stenografiske referater fra Hamar og Elverum helt klare. Etter det første relativt kortvarige møte på Hammar, som ble hevet kl. 13.30, gikk der fem begivenhetsrike timer, da ulykkesbudskapene strømmet inn, før nytt møte ble satt kl. 18.30. I den tid grep defaitismen om seg. Her besluttet Kongen og Regjeringen med tilslutning av Stortingets president å sende ekspedisjonssjef Malthé Johannessen, som etter Regjeringens ønske var blitt i Oslo, følgende telegram (Stortingstidende s. 743):

«Tyske sendemanns henvendelse til Dem mottatt og drøftet av Regjeringen med representanter for Stortinget. Ber Dem straks meddele sendemannen, at Regjeringen nå forelegger spørsmålet om underhandling med tyske myndigheter om fredelig ordning for Stortinget. Kan gi endelig svar sent i aften eller tidlig i morgen. Forutsetter i mellomtiden stansning kamp».

Hermed var loddet kastet. Man ba tyskerne om en fredelig ordning: som det senere fremgår av det stenografiske referat, om den danske ordning. Dette standpunkt ble Stortingets enstemmige.

Men det var med noe forskjellige følelser de enkelte ga beslutningen sin tilslutning. Om Kongens standpunkt opplyste president Hambro følgende (Stortingstidende side 744):

«Jeg skylder å tilføye at under de drøftelser man har hatt, hvor de forskjellige modaliteter har vært berørt, har Kongen hatt den oppfatning at en underkastelse under de tyske krav i øyeblikket ikke vil bety noen sikkerhet for landet, da den ikke vil bringe oss utenfor kampen. Norge vil bli krigsskueplass i et hvert fall og han følte ingen personlig tilbitt til at de eventuelle arrangements man måtte komme til å treffe med de tyske befalhavere i Oslo eller gjennom den tyske legasjon ville lenge bli opprettholdt etter sin formelle valør. Men han følte til, at det er en selvfølge at når Stortinget helt fritt har truffet sin avgjørelse i den sak har jeg intet personlig standpunkt annet enn den fulle lovalitet mot det som måtte bli vedtatt under disse vanskelige vilkår».

I sin tale på Elverum siterer professor Keilhaus Hambros uttalelse men tar ikke med den av meg ovenfor understrekte setning. Dermed får man et feilaktig bilde av Kongens standpunkt. Det er meget mulig, at professor Keilhaus kan ha ønsket at den siste uttalelse fra Kongen ikke hadde foreligget. Men en Konges ord siterer man komplet. Man forbedrer dem ikke.

Situasjonen på Elverum er klar nok. Et enstemmig Storting med en enstemmig regjering og støttet til Kongens på forhånd givne tilsagn gikk inn for å be tyskerne om å få en tilsvarende ordning til den danske: opprettholdelse av ministeriet Nygaardsvold i Norge som av ministeriet Stauning i Danmark. Hadde minister Bratler godtatt denne ordning var Konge, Regjering og Storting vendt tilbake til Oslo. De stenografiske stortingsreferater etterlater her ingen tvil. Men selvagt var der i premissene for dette standpunkt flere nyanser. Regjeringens innstilling refereres av Hambro (Stortingstidende side 744 første spalte) således:

«De vet alle at Regjeringen da den tyske sendemann gjorde sin henvendelse imorges tidlig avviste det tyske forslag og at Regjeringen iverksatte mobilisering og at der er ytet motstand under de tyske fremstøt hittil på et hvert punkt. Men under inntrykket av de rapporter man har mottatt fra de forskjellige kanter av landet, under inntrykket også av de materielle og finansielle vanskeligheter og følelsen av den meget store oppgave det vil være å etablere en virkelig regeringsmakt fra et sted som er noenlunde naturlig dekket mot luftangrep, har statsministeren og andre av Regjeringens medlemmer

tatt sitt prinsipielle standpunkt opp til for et overveie og til for et for Stortinget».

Det nye prinsipielle standpunkt var den danske ordning. Det var telegrammet til minister Brauer.

Om sitt eget standpunkt uttalte president Hambro:

«Når jeg har kunnet være med på å anbefale at dette telegram ble sendt er det ikke minst ut fra den oppfatning, at hvis man i Stortinget velger den vanskelige og tunge vei ikke å bøye seg for underkastelsen vil det meget hurtig kunne skapes et fullkomment kaos i alt som hører regjeringsutøvelse i Norge. — — — at det i det lange løp ville være den mest betryggende politikk, derom er jeg personlig overbevist, men jeg har den oppfatning at i en sak av denne langtrevende betydning, som kan bety en så stor sum av lidelse for meget store deler av vårt folk måtte der være et alt overveiende flertall til stede for at man skulle velge den vanskeligere løsning». (Stortingstidende side 747 første spalte).

Dette flertall var altså ikke til stede. Derfor valgte man underkastelsen — henvendelsen om å få den danske ordning.

Professor Keilhau er i sin tale — gått i «Samtiden» uridderlig overfor avdøde statsminister Mowinckel.

«President Hambro gikk i sitt avgjørende innlegg ut fra at Stortinget ikke ville kunne fortsette sin virksomhet under den inntrådte situasjon, og Elverumsfullmakten bygger både i sitt innhold og sin form på denne forutsetning.

En av representantene ga imidlertid i den senere del av debatten på Elverum uttrykk for en skarp kritikk både av denne avgjørelse og av hele den fremgangsmåte

som var blitt fulgt. Det var Johan Ludvig Mowinckel. Han åpnet sitt innlegg med disse ordene: «Jeg er litt overrasket over dette, for jeg trodde at hvis man kom til forhandlinger med tyskerne og fikk ordnede forhold, så ville Storting og Regjering fortsette å eksistere, naturligvis med de restriksjoner som den overenskomsten måtte medføre. Men jeg trodde oppriktig talt at etter denne dags flukt fra sted til sted skulle Stortinget vende tilbake til Oslo og der fortsette sin virksomhet». Litt senere i sin tale sa han: «Jeg er i det hele tatt ikke svært fornøyd over at vi løp over hals og hode fra Hamar i aften. Jeg kan ikke begripe det. Det gikk så fort at vi omtrent ikke fikk puste...

Jeg mener det var rimelig man arbeidet utenfor Oslo inntil saken var ordentlig avgjort, men denne flukten til Elverum beklager jeg i høyeste grad, og hvis man skal spredde for alle vinde nå, synes jeg det er under vår verdighet».

Dertil føyer professor Keilhau:

«Representanten Mowinckel ønsket altså at Konge, Regjering og Storting skulle gi seg tyskerne i vold. Det han så fram til, var at våre statsmyndigheter skulle virke under tysk kontroll — med «restriksjoner». Ellers er det noe uklart hva man ville tenkt om «denne flukten til Elverum» ikke hadde funnet sted og han selv sammen med Kongen, Regjeringen og alle hans tingkolleger var blitt tatt til fange av tyske soldater».

En Keilhau unnlater å si er Hambros avgjørende innlegg i tilknytning til Mowinckels uttalelse. (Stortingstidende side 751):

«Presidenten vil gjøre oppmerksom på at der ikke er foreslått noen annen fremgangsmåte enn den herr Mowinckel selv mener».

Og senere uttalte president Hambro (Stortingstidende 753 spalte 1):

«Går det slik som hr. Mowinckel ønsker og som vi alle håper men kanskje ikke tror så bestemt, vil vanskelighetene være av en relativt begrenset og oversiktlig art, og jeg går ut fra at regjering og storting vil kunne fortsette omtrent på samme måte som regjering og riksdag i Danmark fortsetter sitt arbeid innen den snevre ramme som er gitt».

Det subsidisere var så overgangen til Sverige. Når professor Keilhau uttaler, at Hambro gikk ut fra at Stortinget ikke kunne fortsette sin virksomhet, under den nye situasjon er dette således positivt uriktig. Dette fremgår også av Hambros ut-

ningsord (Stortingstidende side 753):

«Dette møte er hevet og Stortingets forhandlinger er utsatt inntil nærmere kunnngjørelse og innkallelse, som forhåpentlig vil kunne skje i løpet av de aller første dager».

Dette var de siste ord, som ble uttalt på Stortinget i 1940, før møtet ble hevet og nytt møte satt i 1945.

Man håpet og ønsket den danske ordning. Herom var alle enige, selv om der var nyanser i premissene. Der er derfor ingen grunn til å ville henge avdøde statsminister Mowinckel. Det er uriktig og uridderlig fordi mannen ikke kan forsvare seg og helt overflødig av hensyn til talens økonomi. Minne-merket på Elverum skal ikke være noen nidstang over Mowinckel.

Ettermiddagsmøtet på Hammar 9. april som Elverumsmøtet stod i defaultismens tegn. Man var ikke beredt til å ta kampen. Så ba man om den danske ordning. Men for Quisling ville hverken Konge, Regjering eller Storting bøye seg.

Konsekvensen av disse ting kom også til å prege utviklingen i Oslo. Herom i neste artikkel.

Lorentz Vogt.